

مجموعه آثار
آیت الله العظمی زاهد علی شاه آبادی (ره)

پسداد علوم و معارف اسلامی
انتشارات

الاذان والإقامة

تألیف: آیت الله محمد علی شاه آبادی
ترجمه: محمد مهدی شاه آبادی

با همکاری پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

مقدمه

- مقدمه ۱۱
- الف) آثار منتشرشده ۱۲
- ب) آثار منتشرنشده (و در دست انتشار) ۱۶
- درباره کتاب الأذان و الإقامة ۱۸
- تصحیح کتاب ۱۹

بخش اول

- [الأذان إعلان بما أذعن، والإقامة إذعان بما أعلن] ۲۳
- [الإذعان في المرتبة الهويّة] ۲۳
- أحدهما: الإشارة إليه بأنه صرف الوجود ۲۳
- [الأذان إعلان بما أذعن، والإقامة إذعان بما أعلن] ۲۳
- [الإذعان في المرتبة الهويّة] ۲۳
- أحدهما: الإشارة إليه بأنه صرف الوجود ۲۳
- و ثانيهما: الإعلان بمجهولية كُنْهه و عدم الاكتناهُ بمعرفته ۲۵
- تنبيهات ۳۳
- الأول: [تربيع التكبير إعلانُ بمراتب الحق] ۳۳
- [التكبير الأول إعلان بمرتبة الأحدثيّة] ۳۵
- تنبيهان ۳۷
- [التنبيه الأول: [إنّ النفس مجزّدة محتجبة] ۳۷

التنبیه الثانی: [إن النفس تدرك الصور بواسطة الأعضاء].....	٣٧
[الثاني]: و أما التكبير الثاني فهو إعلان بالإذعان بمرتبه الواحدية.....	٣٩
[الثالث]: و أما التكبير الثالث فهو الإذعان بمرتبه الإلهية.....	٣٩
[الرابع]: و أما التكبير الرابع فهو إعلان بمقام صمديته.....	٤٣
[أدلة رجوع الحياة اليه بالموت].....	٤٧
[بيان كيفية المعاد].....	٥٥
[المقامات في كبريائيته تعالى].....	٥٩
المقام الأول من الكبريائية [الله أكبر من أن يُعرف].....	٥٩
المقام الثاني من الكبريائية ما يقال: «الله أكبر من أن لا يؤخذ».....	٦١
المقام الثالث من الكبريائية «الله أكبر من أن يُوصف».....	٦١
المقام الرابع من الكبريائية ما يقال: «الله أكبر من أن ياله غيره».....	٦٥
المقام الخامس من الكبريائية ما يقال: «الله أكبر من أن ياله إلا بمشيئته».....	٦٥
المقام السادس «الله أكبر من أن يستقل خلقه».....	٦٧
المقام السابع من الكبريائية ما يقال: «الله أكبر من أن يخل».....	٦٩
المقام الثامن من الكبريائية ما يقال: «الله أكبر من أن يتحد».....	٧١
المقام التاسع من الكبريائية ما يقال: «الله أكبر من أن يجد».....	٧١
المقام العاشر من الكبريائية ما يقال: «الله أكبر من أن يُحد ذاتاً و صفة و اسماً و ظهوراً».....	٧٥
المقام الحادي عشر من الكبريائية ما يقال: «الله أكبر من أن يلد».....	٧٧
المقام الثاني عشر من الكبريائية ما يقال «الله أكبر من أن يولد».....	٧٧
[استعمالات الخمس للفظ الجلالة].....	٧٩
تنبيهات.....	٨١
[التنبیه الأول] لا إله إلا الله تدل على توحيد الإلهية.....	٨١

التنبيه الثاني [شهود النبي أقوى الشهودات]	٨١
التنبيه الثالث [بيان معنى «حى على الصلاة»]	٨١
التنبيه الرابع [بيان معنى «حى على الفلاح»]	٨١
التنبيه الخامس: الإعلان بخير العمل	٨٣
التنبيه السادس [بيان معنى «الله أكبر» الثاني]	٨٣
التنبيه السابع [بيان معنى التهليل]	٨٣
[في المقامات الكبرى]	٨٥
المقام الأول في المقامات الكبرى، وهي على أقسام:	٨٥
الكلام في كبريائته بحسب إيجاده	٨٥
فقولنا: الله أكبر من أن يحده	٨٥
أما قولنا: الله أكبر من أن يوجد غيره	٨٥
و أما قولنا: الله أكبر من أن يلد	٨٧

بخش دوم

[اذان از شئون نبوت و ولایت، اقامه از از شئون امت]	٩١
[اذعان به مرتبه هویت و آثار آن]	٩٢
[خداوند صرف الوجود است]	٩٢
[کنه ذات ناشناخته است]	٩٣
[اسم علمی برای اشاره به ذات حق وجود ندارد]	٩٤
تنبيهات	٩٧
اول [چهار تکبیر در اذان اعلان به مراتب حق است]	٩٧
[تکبیر اول، اعلان به مرتبه احدیت است]	٩٨
توضیح مطلب	٩٩

۹۹.....	دو تنیبه
۱۰۰.....	[دوم] تکبیر دوم اعلان به اذعان به مرتبه «واحدیت»
۱۰۱.....	[سوم] تکبیر سوم اذعان به مرتبه «الهیّت»
۱۰۳.....	[چهارم] تکبیر چهارم اعلان به مقام «صمدیت»
۱۰۴.....	توضیح [درباره کیفیت ظهور برخی اسماء]
۱۰۵.....	[دلایل رجوع حیات به سوی خداوند به واسطه مرگ]
۱۰۵.....	دلیل اول [خلقت عبث و بیهوده نیست]
۱۰۶.....	دلیل دوم [عشق ارتقا فطری است]
۱۰۷.....	دلیل سوم [عشق لقا فطری است]
	دلیل چهارم [فطرت حب و بغض نسبت به وجود و امتناع حب و بغض نسبت
۱۰۷.....	به معدوم]
۱۰۸.....	دلیل پنجم [فطرت عشق آزادی]
۱۰۸.....	فطرت عشق به آزادی
۱۰۹.....	دلیل ششم [فطرت عشق آسایش]
۱۰۹.....	دلیل هفتم [فطرت عشق به نام نیک]
۱۱۰.....	[بیان کیفیت معاد]
۱۱۲.....	[مقامات در کبریا نیت خداوند متعال]
۱۱۲.....	مقام اول از کبریا نیت [خداوند بزرگ تر از آن است که شناخته شود]
۱۱۳.....	مقام دوم از کبریا نیت، «خدا بزرگ تر از آن است که یگانه دانسته نشود»
۱۱۳.....	مقام سوم از کبریا نیت، «خدا بزرگ تر از آن است که وصف شود»
۱۱۴.....	برهان بر امتناع دوگانگی (ثنویت) خدا
	مقام چهارم از کبریا نیت: «خدا بزرگ تر از آن است که غیر او اله
۱۱۶.....	دانسته شود»

مقام پنجم از کبریا نیت: «خدا بزرگ‌تر از آن است که جز به خواست و مشیت او پرستش شود».....	۱۱۶
مقام ششم [از کبریا نیت]: «خداوند بزرگ‌تر از آن است که خلقش مستقل باشند».....	۱۱۸
مقام هفتم از کبریا نیت: «خدا بزرگ‌تر از آن است که در چیزی حلول کند».....	۱۱۹
ایجاد (خلق کردن) به واسطه حلول باشد.....	۱۱۹
حلول مخصوص انبیاست.....	۱۱۹
مقام هشتم از کبریا نیت: «خدا بزرگ‌تر از آن است که با چیزی متحد شود».....	۱۲۰
مقام نهم از کبریا نیت: کلام «خدا بزرگ‌تر از آن است که واحد باشد».....	۱۲۰
مقام دهم از کبریا نیت: «خدا بزرگ‌تر از آن است که ذات و صفت و اسم و ظهور او محدود شود».....	۱۲۱
مقام یازدهم از کبریا نیت: «خدا بزرگ‌تر از آن است که بزاید».....	۱۲۲
مقام دوازدهم از کبریا نیت: «خدا بزرگ‌تر از آن است که زاییده شود».....	۱۲۲
[استعمالات پنج‌گانه لفظ جلاله الله].....	۱۲۳
[استعمال در ذات بحت].....	۱۲۳
[استعمال در ذات مستجمع].....	۱۲۳
[استعمال در ذات مستجمع دارای مشیت].....	۱۲۴
[استعمال در حمل بر «هو»].....	۱۲۴
[استعمال در ذاتی که ظاهر است].....	۱۲۴
تنبيهات.....	۱۲۵
[تنبيه اول: دلالت «لا اله الا الله» بر توحيد در الهيت].....	۱۲۵
تنبيه دوم [شهود پیامبر قوی‌ترین شهودها].....	۱۲۵
تنبيه سوم [معنای «حق علی الصلاه»].....	۱۲۵

- تنبيه چهارم [معنای «حق علی الفلاح»] ۱۲۵
- تنبيه پنجم. اعلان کردن بهترین عمل ۱۲۶
- تنبيه ششم [معنای تکبیر دوم] ۱۲۶
- تنبيه هفتم [معنای تهلیل] ۱۲۶
- [درباره مقامات کبریائیت] ۱۲۷
- مقام اول از مقامات کبریائیت ۱۲۷
- [کبریائیت خداوند بر حسب ایجاد کردن او] ۱۲۷
- [خدا بزرگتر از آن است که واحد باشد] ۱۲۸
- [خدا بزرگتر از آن است که غیر خود را ایجاد کند] ۱۲۸
- [خدا بزرگتر از آن است که بزیاید] ۱۲۹

فهرست منابع

- منابع عربی ۱۳۳
- منابع فارسی ۱۳۴

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه

حضرت آیت الله العظمی میرزا محمد علی شاه آبادی (قدس سره) در سال ۱۲۹۲ ه. ق (۱۲۵۳ ه. ش) در اصفهان در بیت عالم مجاهد و فقیه ربانی آیت الله العظمی میرزا محمد جواد اصفهانی حسین آبادی رحمته الله علیه، دیده به جهان گشود. ایشان از محضر پدر بزرگوار خود و سایر اساتید و علمای اصفهان و تهران کسب فیض کرد و در حدود سن ۱۸ سالگی اجازهٔ اجتهاد گرفت. سپس به مدت هفت سال به نجف رفته و تحصیلات خود را تکمیل نمود.^۱ در بازگشت به ایران، ابتدا هفده سال در تهران، سپس هفت سال در قم و مجدداً پانزده سال پایانی عمر خود را در تهران اقامت گزید.

سرانجام این فقیه پارسا و عارف بزرگ و مجاهد فی سبیل الله در روز پنجشنبه سوم صفر سال ۱۳۶۹ ه. ق (مطابق با سوم آذر ۱۳۲۸ ه. ش)، پس از ۷۷ سال حیات با برکت

۱. متوفای ۱۳۱۲ ه. ق و از شاگردان میرزا صاحب دوازه بود.

۲. پیش از رفتن به نجف، به مدت دو سال در اصفهان مشغول به تحصیل بوده و پس از نجف نیز یک سال در سامرا از محضر میرزای شیرازی (امیرزی دوم) استفاده کردند.

به لقای پروردگار خویش شتافت و در شهری در مرقد مطهر حضرت عبدالعظیم علیه السلام در کنار مقبره شیخ ابوالفتح رازی، مفسر کبیر قرآن، چهره در نقاب خاک کشید. تغمده الله برحمته.

ایشان در طول حیات خود، همواره در پی آن بود تا تکالیف الهی خود را در ابعاد گوناگون، از تهذیب نفس و سلوک عرفانی و همچنین وظایف علمی تحقیق، تدریس و تربیت شاگردان تا وظایف اجتماعی و سیاسی ایفا نماید^۱. از ثمرات تدریس و تحقیق در معارف نقلی و عقلی، نوشته‌های متنوعی است که از ایشان بر جای مانده است. پیش از این، پنج اثر از ایشان منتشر شده بود که مهمترین آنها دو کتاب رشحات البحار و شذرات المعارف بوده است. آثار دیگر ایشان در مسیر تصحیح و انتشار قرار دارد که در ذیل معرفی می‌گردد. گفتنی است آثار خطی دیگری نیز وجود داشته که یا از بین رفته و یا هنوز یافت نشده است.

الف) آثار منتشر شده

۱. رشحات البحار: این اثر به زبان عربی و در سال ۱۳۵۹ ه. ق تألیف شده و نظریات اصلی فلسفی و عرفانی ایشان مبتنی بر «فطرت» در آن تبیین شده است. کتاب سه بخش دارد که با عناوین «القرآن والعقيدة»، «الإيمان والرجعة» و «الإنسان والفطرة» مشخص شده‌اند. این کتاب در زمان حیات مؤلف منتشر شده و بار دیگر با ترجمه و توضیحات مرحوم آیت الله شیخ محمد شاه‌آبادی رحمته الله علیه در سال ۱۳۸۰ ه. ق چاپ و در سال ۱۳۶۰ ه. ش تجدید چاپ شده است. همچنین شرح دیگری از کتاب توسط آیت الله شیخ نورالله شاه‌آبادی نگاشته شده و نیز آقای زاهد ویسی بار دیگر آن را تصحیح و ترجمه کرده است. دو کتاب اخیر را پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی در سال ۱۳۸۶ ه. ش منتشر کرده است. به علاوه، مؤسسه انتشارات فراهانی این کتاب را همراه با اعراب کامل متن عربی و ترجمه دیگری توسط گروه پژوهش و علوم قرآنی در سال ۱۳۸۸ ه. ش به چاپ رسانیده است.

۱. جهت مطالعه از شرح زندگانی ارجمند ایشان به کتاب عارف کامل و همچنین مقدمه رشحات البحار (چاپ پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی) و مقدمه کتاب شذرات المعارف مراجعه شود.

ایشان بخش «القرآن والعتره» را با مسأله علم خداوند به ذات خویش و سایر صفات خود آغاز می‌کنند. سپس در موضوع حفظ قرآن از سوی خداوند مطالب را ادامه داده و اتحاد قرآن با عترت را در تمام مراتب آن طرح می‌کنند. با بیان لزوم بقای قرآن تا قیامت، لزوم بقای اهل بیت با ایشان توضیح داده می‌شود. در انتهای این کتاب، ایشان بحث ولایت تکوینی و تشریعی را تبیین می‌نمایند.

در بخش «الإيمان والرجعة»، ایشان ناظر به شبهاتی بودند که آن زمان پیرامون موضوع رجعت مطرح بوده و برخی، در آثار خود رجعت را انکار می‌کرده‌اند. ایشان بر پایه تفسیر چند آیه از قرآن کریم، امکان رجعت را عقلاً و نقلاً بیان می‌کنند.

در بخش سوم با نام «الإنسان والفطرة» که بیش از دو سوم کتاب رشحاح البحار را در بر می‌گیرد، ایشان آیه سی‌ام سوره مبارکه روم^۱ را محور بحث خود قرار داده‌اند و نظریه بنیادی آیت الله شاه‌آبادی رحمته الله علیه که با نام «نظریه فطرت»^۲ شناخته شده است، در این بخش کتاب به تفصیل تبیین شده است. ایشان فطرت را نحوه وجود انسان می‌دانند که معصوم از خطا بوده و از انسان جدا نمی‌شود. ایشان با ارجاع انسان به خود و مطالعه کتاب ذات و تکوین‌اش بیان می‌کنند که از طرق مختلف می‌توان به وجود فطرت پی برد؛ طریق علم به خود؛ طریق توجه به عاشق بودن انسان به خود و کمالات خود؛ توجه به کاشفه بودن خود؛ توجه به محبت انسان به راحتی (و اینکه این راحتی کامل در عالم ماده نیست)؛ طریق توجه به طلب آزادی و حریت. سپس ایشان پنج فطرت اولیه را برمی‌شمارند: احترام حاضر، احترام منعم، احترام مقتدر، احترام کامل، احترام محبوب.

مراجعه به فطرت، هر انسانی را به این نتیجه می‌رساند که فطرت او عاشق کمال مطلق است و با کمالات مقید راضی نمی‌شود. وقتی عشق به کامل بی نهایت وجود دارد بنا به برهان تضایف، معشوقی نیز با این وصف در عالم وجود خواهد داشت. به این ترتیب با برهان فطرت وجود خداوند متعال را با صفات کمالی گوناگون اثبات می‌کنند. ایشان

۱. «وَقَالُوا ذَهَبَ اللَّهُ فَمَا نَبْغِيهِ؟ لَبِئْسَ مَا تَدْعُو لِكُلِّ فِتْيَةٍ زَوْجَتْنِهَا فَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْفُرْقَانَ وَبَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُعْلَمُونَ»

۲. به عنوان نمونه ببینید به: علی حیدر مرتضوی؛ فیلسوف فطرت، نگاهی به احوال و افکار عارف حکیم آیت‌الله العظمی شاه‌آبادی. انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

معرفت نفس و مطالعه کتاب ذات و تکوین خود را منتهی به معرفت خداوند می‌داند. سپس با رجوع به فطرت شبهاتی را درباره معرفت خداوند پاسخ می‌دهند. در ادامه کتاب، غایت فعل پروردگار، تفصیل بحث اقامه وجه به سوی دین و مراتب حضور قلب در عبادات و مراتب هفتگانه وجود انسان مطرح شده است.

در بخش پایانی، ایشان بر پایه فطرت، براهینی را بر اثبات واجب الوجود مطرح مینمایند: بر پایه آیه ۱۵ سوره مبارکه فاطر^۱ برهان فطرت افتقار، بر اساس آیه دهم سوره مبارکه ابراهیم^۲ برهان فطرت امکان، با نظر به آیه ۱۸ سوره مبارکه حج^۳، برهان فطرت انقیاد، بر طبق آیه ۱۱۱ و ۱۱۲ سوره مبارکه طه^۴، برهان فطرت رجاء، با توجه به آیه ۱۹ سوره مبارکه ابراهیم^۵ و آیه ۱۶ سوره مبارکه فاطر^۶ برهان فطرت خوف و بر اساس آیه ۷۴ سوره مبارکه انعام^۷ برهان فطرت بغض نقص و حب و اصل را تبیین کرده‌اند.

۲. **شذرات المعارف:** این کتاب با هدف معرفی مرضی که مملکت اسلام به آن مبتلا شده و علل و راه‌های درمان آن نگاشته شده است. این کتاب در پنج شذره و هر شذره در بندهایی با عنوان «معرفة» تدوین شده است. در چاپ پیشین بنیاد علوم و معارف اسلامی (۱۳۸۰ ه.ش)، رساله مستقل اما مرتبطی از ایشان با نام «المعارف» به عنوان شذره ششم ضمیمه شده و همچنین رساله «شُرکت خمس» به عنوان طرح عملی ایشان در انتهای کتاب اضافه شده است.

این کتاب در زمان حیات مؤلف منتشر شده است.^۸ در چاپ پنجم آن توسط بنیاد علوم

۱. «يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ»

۲. «قَالَ تَزَلُّهُ أَفِي اللَّهِ شَيْءٌ فَاطْرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَتَغَفَّرُ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُوَفِّرُكُمْ إِلَى أَهْلِ مَسْجِدٍ»

۳. «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَخْلُقُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالسَّمُوتُ وَالشُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالذُّوَالُ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ خَلْقٌ عَلَيْهِ الْقُدْرَةُ»

۴. «وَعَسَى الْوُجُودُ لِمَنْ الْقُدُومُ وَقَدْ جَاءَ مِنْ حَيْثُ ظَلَمْنَا وَمَنْ يَغْمَلُ مِنَ الْعَادِلَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا تَحَافُظُ لَكُمْ وَلَا عَضَامُ»

۵. «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ»

۶. «إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ»

۷. «وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبْنَاهُ إِسْمَاعِيلَ إِنِّي أَرَاكَ وَنَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ»

۸. این کتاب اولین بار در سال ۱۳۶۱ ه.ق (۱۳۲۱ ه.ش) و بار دوم در سال ۱۳۶۵ ه.ق (۱۳۲۵ ه.ش) در زمان حیات مؤلف هفت منتشر شده است. چاپ سوم کتاب در سال ۱۳۷۷ ه.ق (۱۳۳۷ ه.ش) پس از فوت مؤلف انجام شده است. چاپ چهارم آن را نیز نهضت زنان مسلمان در بهمن ۱۳۶۰ در

۷۴ صفحه رفعی منتشر کرده است.

و معارف اسلامی (۱۳۸۰ ه. ش)، که نسخه کامل و تصحیح شده است، «معرفة»ها پشت سر هم شماره گذاری شده و با احتساب مطالب شذره ششم و شرکت مخمس ۲۲۸ معرفه را دربرمی گیرد. آیت الله شیخ نورالله شاه آبادی این کتاب را ترجمه و شرح نموده که در سال ۱۳۸۶ ه. ش از سوی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی^۱ منتشر شده است.

ایشان در شذره اول این مطلب را مطرح می کنند که ابتلای مملکت اسلام به «امراض مزمنه و مهلكه، از انتشار عقاید باطله و اخلاق رذیله و افعال قبیحه» به جایی رسیده که «نمی توان جامعه را نسبت انسانیت داد» چه رسد به اسلامیت. سپس در شذره دوم سیاسی بودن اسلام مطرح شده و سیاست اسلام را بر دو رکن سیاست عده و سیاست عده استوار می دانند. شذره سوم با روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آغاز می شود که سی حق مومنین را بر یکدیگر مطرح می کند در شذره چهارم به ادامه شرح حدیث در چهار درجه (شکر نعمت صدیق، حفظ خلت اخوان، حفظ ناموس و عیادت بیمار) پرداخته شده است. در شذره پنجم به تناسب بحث از عیادت بیمار و حال احتضار، ایشان معارفی را درباره مرگ وبرزخ بیان کرده اند. مطالب شذره ششم با موضوع فطرت انسان و ویژگی های آن است که تفصیل بیشتر آن را می توان در بخش سوم کتاب *رشحات البحار (الانسان و الفطره)* مشاهده کرد.

۳. *مفتاح السعادة فی احکام العبادة*: این کتاب رساله عملیه فارسی ایشان است و در سال ۱۳۵۸ ه. ق منتشر شده است.

۴. *حاشیه بر نجات العباد*: حواشی ایشان بر کتاب *نجات العباد* مرحوم صاحب جواهر رحمته الله در سال ۱۳۶۶ ه. ق در پانزده صفحه توسط انتشارات بوذرجمهری تهران منتشر شده است.

۴. *سه رساله اصولی و فقهی*: دو رساله «فی عدم انسداد باب العلم» و «الرجعة فی الطلاق الرجعی» که در چاپ اخیر آن همراه با رساله «فی الرضاع» - که به احتمال قوی نگاشته برادر ایشان مرحوم آیت الله احمد بیدآبادی رحمته الله است - با تحقیق علی صدرایی خونی در سال ۱۳۸۶ ه. ش از سوی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی چاپ شده است.

۱. چاپ اخیر کتاب بر مبنای نسخه تصحیح شده بنیاد علوم و معارف نیست و تنها بجز نظره اصلی کتاب را دربردارد و شذره ششم و شرکت مخمس در آن وجود ندارد. همچنین از نسخه ای استفاده شده که تعدادی از معرفه های شذره های اول تا سوم را نیز ندارد.

(ب) آثار منتشر نشده (و در دست انتشار)

۱. الاذان و الاقامة (کتاب حاضر): این رساله خطی در ۳۲ صفحه به شرح فقراتی از اذان و اقامه پرداخته و اکثر حجم آن به تبیین فقره «الله اکبر» اختصاص دارد.
۲. العقل و الجهالة: این نوشته در ۵۱ صفحه به تبیین معنای عقل و چگونگی اتصاف انسان به آن و تبیین اقسام انسان‌ها از حیث سعادت و شقاوت و مباحث مرتبط دیگر نگاشته شده است. بن‌مایه تحلیل‌های ایشان نظریه فطری است که در کتاب رشحات البحار به آن پرداخته شده است.
۳. الكشف و الرسالة: در گزارش‌های پیشین از آثار آیت‌الله شاه‌آبادی رحمته الله علیه به رساله‌ای «در باب نبوت عامه و خاصه» اشاره شده بود. الكشف و الرسالة در حجم ۱۴۱ صفحه به تفسیر آیات منتخب پیرامون نبوت پرداخته و به احتمال زیاد همان نوشته‌ای است که پیش از این با عنوان نبوت عامه و خاصه یاد می‌شده است.
۴. منازل السالکین: این کتاب شرحی بر منازل السائرین خواجه عبدالله انصاری است. ایشان هر منزل از یکصد منزل سلوک خواجه را در ده بیت شرح کرده‌اند. متأسفانه اصل کتاب در زمان حیات مؤلف مفقود شده و آنچه اخیراً یافت شده شرح شش منزل (شصت بیت) از آن در ۳۵۲ صفحه است.^۱ مؤلف در شذرات المعارف از این کتاب نام برده‌اند (معرفه ۱۱۵) و معلوم می‌شود تألیف آن بر کتاب شذرات مقدم بوده است.
۵. صدف فیه درر: این کتاب شرحی است بر کفایة الاصول آخوند خراسانی در دو دفتر که خود ایشان تألیف کرده و نگاشته‌اند. سبک نگارش آن به صورت «صدف فیه درر و هو قوله دام ظلّه العالی اقول ...» است. این کتاب قطعاً تألیف آیت‌الله شاه‌آبادی رحمته الله علیه است و با گزارش‌های فرزندان ایشان از آثارشان نیز همخوانی دارد.
۶. حاشیه بر مصباح الانس: حاوی حدود پنجاه حاشیه مختصر بر این کتاب عرفانی است.
۷. حاشیه بر ریاض المسائل: حاوی قریب به ده حاشیه به این کتاب فقهی است.

۱. رک: استادزاده، ۱۷۳، شذرات‌المعارف (چاپ اول بنیاد علوم و معارف اسلامی)، ص هجده.

۲. بیش از این احتمال داده می‌شد که ساواک این کتاب را به سرفوت برده باشد. اما با تحقیقات جدید روشن شده که ایشان کتاب را جهت استنساخ به یکی از شاگردان خود داده و با فوت شاگرد، کتاب نیز مفقود می‌شود. لذا احتمالاً نسخه کنونی بازنویسی مؤلف از نسخه اول کتاب است.

گفتنی است نوشته های فوق در پیگیری و جستجوی اخیر حجت الاسلام سید حسین کشفی و با هدایت و همراهی مرحوم آیت الله حاج شیخ نصرالله شاه آبادی رحمته الله علیه در سال ۱۳۹۵ ه. ش یافت شد. از این میان سه رساله *الأذان والإقامة: العقل والجهالة: الكشف والرسالة* در اولویت تصحیح و انتشار قرار گرفت. سایر کتب نیز در مراحل مختلف تصحیح قرار دارند و به تدریج با کسب نظر آیت الله شیخ نورالله شاه آبادی مد ظله، فرزند عالم مولف بزرگوار، منتشر خواهند شد.

۸. رسالاتی در نحو و علم بلاغت (معانی و بیان و بدیع): در خاطرات فرزندان آیت الله شاه آبادی رحمته الله علیه آمده است که ایشان کتابی در موضوع صرف در نود درس، ظاهراً به قصد کتابی آموزشی برای مدرسه ای در تهران - که خود ایشان تأسیس کرده بودند و بعدها تبدیل به درمانگاه شد - نگاشته بودند و فرزندان نیز آن را درس می گرفتند. این کتاب در زمان ایشان با چاپ سنگی منتشر شده، هرچند علی رغم جست و جوی فراوان هنوز نسخه چاپی آن به دست نیامده است. آنچه موجود است جزواتی است با نام دروس صرفیه که احتمال می رود استنساخ بخشی از کتاب باشد. همچنین دست نوشته هایی به صورت درس درس در مباحث نحوی و معانی و بیان نیز موجود است و شاید مجموع این موارد همگی اجزای یک کتاب واحد را تشکیل بدهد.

۹. نوشته های پراکنده فقهی: نوشته های مختصر و پراکنده ای نیز در مباحث فقهی از ایشان موجود است، از جمله رساله ای کوتاه در حرمت ربا و آثار آن و بخش هایی از کتاب *الحدود و التعزیرات*.

۱۰. رساله ای در جفر: بیشتر این جزوات در اوراق جداگانه و پراکنده موجود است و مشخص نیست همه آن ها تألیف آیت الله شاه آبادی رحمته الله علیه باشد و احتمال می رود حداقل برخی از آن ها استنساخ ایشان باشد. ترتیب بندی و تصحیح این اوراق نیازمند جست و جو برای تکمیل جزوات و همچنین تخصص در علوم جفر و مانند آن دارد. در حال حاضر از ایشان دو جزوه در علم جفر، یکی در ۲۵ صفحه ۸۴ و جزوه دیگر در ۱۲ صفحه، وجود دارد.

درباره کتاب الاذان و الإقامة

الاذان و الإقامة رساله کوتاهی^۱ در شرح فقرات اذان و اقامه است. اکثر حجم این رساله را شرح فقره «الله اکبر» به خود اختصاص داده و در انتهای آن، سایر فقرات به طور مختصر توضیح داده شده‌اند. مطلع رساله حاضر در ضمن کتاب رشحات البحار آمده است. ایشان در آن کتاب می‌فرمایند:

بل هو صلى الله عليه وسلم أعلن بما أذن حتى كان الأذان من شؤون النبوة والولاية ولذا قال تعالى: ﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ﴾. والإقامة إذعان للأمة بما أعلنته النبوة.

در ابتدای این رساله نیز آمده است:

قال الله تعالى: ﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾، الأذان إعلان بما أذن، والإقامة إذعان بما أعلن، ولذا كان الأذان من شؤون النبوة والولاية، والإقامة من شؤون الأمة والرعية.

مؤلف رحمته الله در قسمت ابتدایی کتاب و برای تبیین فقره «الله اکبر» این گونه آغاز نموده است: «اذان اعلان است و اعلان تابع اذعان و اعتراف؛ اعتراف نسبت به مقامات هویت، احدیت، واحدیت، الهیت و صمدیت خداوند متعال». سپس تکبیرات چهارگانه اذان را اذعان به احدیت، واحدیت، الهیت و صمدیت خداوند متعال بر می‌شمارند. در تبیین صمدیت خداوند آن را به انتهای سیادت و فضل به سوی او معنا کرده‌اند. این انتها به سه صورت است: رجوع وجود به سوی او، رجوع روح به سوی او و رجوع حیات به سوی او بعد از مرگ. به همین مناسبت وارد ادله بقای روح پس از مرگ شده‌اند. به این منظور از براهین فطری خود مانند عشق ارتقاء، عشق لقاء، امکان حب به موجود، عشق آزادی، عشق راحتی و عشق نام نیک - که به تفصیل در کتاب رشحات ذکر شده - در اینجا استفاده می‌نمایند.

۱. ۲۲ برگ خطی

۲. رشحات البحار، ص ۱۵۰

۳. حج (۲۲): ۲۷

سپس در بخش دوم در طی دوازده مقام به شرح مقامات کبریائیت خداوند متعال پرداخته و در آن استعمالات پنج‌گانه لفظ جلاله «الله» را بیان کردند.

در بخش سوم و در قالب تنبیهات هفت‌گانه سایر فقرات اذان را مورد بررسی قرار داده‌اند.

در بخش چهارم بار دیگر به شرح مقامات کبریائیت بازگشته‌اند که این بخش ناتمام مانده است.

رساله حاضر علی‌رغم ایجاز و اختصار در بردارنده نکات ارزشمندی از نظام اندیشه آیت‌الله شاه‌آبادی رحمته‌الله‌علیه است. در این رساله می‌توان گزیده برخی نظرات ایشان را که در کتاب *رشحات البحار* به تفصیل بیان شده است، پیدا کرد.

همچنین در ضمن رد نگاه استقلالی شیطان، این نگاه را متناسب با نگاه اصالت ماهیت دانسته‌اند اما با سعه صدر علمی توضیح داده‌اند که قائلان به معجولیت ماهیت به دلیل توغل در توحید از لوازم سخن خود آگاه نبوده‌اند و حکم به تکفیر ایشان نمی‌توان داد. این نگاه گشوده علمی می‌تواند برای جامعه ما دلالت‌های علمی و اخلاقی ارزشمندی داشته باشد.

تصحیح کتاب

به منظور تصحیح کتاب، صفحات معدودی از نسخه خطی که چند بار نگارش شده بود با یکدیگر تطبیق داده شد تا متن کامل‌تر استخراج شود. سپس موارد ارجاعات قرآنی و روایی مصدربیایی گردید. همچنین عکس نسخه خطی به همراه متن عربی به شکل مقابله در هر صفحه منتشر شده تا پژوهشگران از مزایای نسخه خطی بهره‌مند شوند و اشتباهات احتمالی مصحح را یادآور گردند.

ترجمه این رساله همانند دو کتاب دیگر، *العقل والجهالة والکشف والرسالة*، به قلم حجت‌الاسلام علی شیرازی صورت گرفته و در بخش دوم کتاب قرار داده شده است. در ترجمه تلاش شده تا روان‌سازی ادبی، دقت ترجمه را از بین نبرد. همچنین لازم است از

تلاش‌های جناب آقای سجاد سرگلی برای ویراستاری ادبی متن فارسی و جناب آقای دکتر جعفر جامه‌بزرگی برای بازبینی نهایی متن عربی و فارسی تشکر شود. همچنین شایسته است از تلاش‌های علمی و عملی آیت الله علی اکبر رشاد، ریاست محترم پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تقدیر گردد. ایشان طی سال‌های گذشته با برگزاری کنگره و انتشار آثار آیت الله العظمی شاه‌آبادی رحمته الله علیه و همچنین آثار تحقیقی پیرامون اندیشه‌های ایشان، گام بلندی را در راستای احیای تفکر آن عالم فرزانه برداشتند. امید است در در دوران حاضر - که می‌توان آن را دوره احیای میراث علمی و معنوی اسلام و تشیع خواند - به عنایت خداوند متعال، آثار آیت الله العظمی شاه‌آبادی رحمته الله علیه نیز به طور کامل عرضه شده و مورد تحقیق و بررسی قرار گیرد و وجوه متمایز آن با سایر اندیشه‌های حکمی و عرفانی و دلالت‌های عملی آن برای زندگی فردی و اجتماعی امروز ما استخراج شود.

بنیاد علوم و معارف اسلامی